

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію **Очковської Анни Павлівни**

*"Становлення рейзингової конструкції з суб'єктом
в англійській мові XII – VII ст.: структурний і функціональний аспекти";*

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018,

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Теми, пов'язані з розвитком мовної системи взагалі і конкретної мови зокрема, були, є і будуть актуальними для лінгвістики, одним з основних завдань якої є з'ясування "устрою" мови як семіотичної системи, змінюваної з часом під впливом зовнішніх та внутрішньомовних факторів. Зміни мовної системи мають певні закономірності, для вивчення й пояснення яких необхідний спеціальний методологічний апарат. Саме такий апарат, створюваний у сучасній генеративній граматиці, уможливорює типологічні, історичні й порівняльно-історичні розвідки, спрямовані на вивчення способів створення й перетворення системи мовних форм. Сучасна ж когнітивна лінгвістика пов'язує ці форми з ментальними поняттєвими структурами та акцентує увагу на взаємозалежності знакової системи мови і системи мислення.

Сказане стосується і рецензованого дослідження. Його а к т у а л ь н і с т ь зумовлена, по-перше, самим аналізованим явищем – генезою складеного дієслівного присудка, яка відбувалася в середньоанглійській період завдяки впливу мовних контактів, що зумовили поступове перетворення англійської мови з синтетичної на аналітичну. У дисертації докладно розглядається один із видів складеного дієслівного присудка – той, де основний компонент позначає евіденційність (упевненість / невпевненість мовця, залежну від джерела повідомлення), а залежний компонент має форму інфінітива: *X seems (is sure) to do smth / to be smth*. Синтаксичні форми з таким присудком є ідіосинкратичною ознакою англійської мови, де вони мають синтаксичний аналог – безособову структуру виду *It seems that X does smth / is smth*, яка, на відміну від форми першого типу, існує і в слов'янських мовах. Тут до безособових структур залучаються рефлексивні дієслова (укр. *Здається, що X робить щось / є чимось*; рос. *Кажется, что X делает что-то / является чем-то*).

Відповідь на запитання, як виникають безособові структури і їхні відповідники зі складеним дієслівним присудком, нині може бути запропонована з позицій Х-штрих теорії, яка є частиною сучасної генеративної граматики. Відповідно до цієї теорії, досліджувана синтаксична структура зі складним дієслівним присудком розглядається як рейзингова конструкція із суб'єктом. При цьому рейзингом суб'єкта є операція пересуву позначення суб'єкта з нижнього вузла синтаксичного дерева до його верхнього вузла, який керує нижнім. Застосування методологічного апарату Х-штрих теорії та інших близьких до неї концепцій є другим аспектом а к т у а л ь н о с т і рецензованої праці. Залучення положень генеративної граматики до аналізу матеріалу в українських роботах є схвальним не тільки завдяки пояснювальній силі цих положень, а й у зв'язку з тим, що через свою технічну специфіку вони не є добре відомими українській лінгвістичній спільноті. Однак методологією генеративізму послуговуються більшість мовознавців світу, і тому її популяризація, здійснювана в Україні школою проф. І. Р. Буніатової, є корисною і вкрай необхідною для інтегрування України в широкий лінгвістичний світ.

Про що конкретно йде мова в дисертації Анни Павлівни Очковської? *Перший розділ* присвячено аналізу праць, де речення зі складеним дієслівним присудком розглядаються в річищі традиційної та генеративної теорій. З позицій традиційної теорії, складений дієслівний присудок визначається як такий, що має подвійну суб'єктну орієнтацію: власне евіденційне дієслово (або евіденційний прикметник з дієсловом буття) в особовій формі називає реакцію спостерігача (упевненість / невпевненість), представленого в семантиці речення імпліцитно, а інфінітив вказує на подію, яка викликає цю реакцію і яка має свого експліцитного суб'єкта. З позицій генеративної теорії, позначення цього суб'єкта "піднімається" у реченні зі вторинної до первинної позиції, що забезпечується рейзинговими дієсловами та прикметниками. Їхні лексичні значення зазнають часткової граматиалізації і переорієнтовуються з суб'єкта події на суб'єкта-спостерігача. У цьому розділі надається докладний опис різниці між досліджуваною та іншими рейзинговими конструкціями, що існують в англійській мові. У *другому розділі* отримують роз'яснення поняття, якими оперують застосовувані в роботі

Х-штрих теорія та інші суміжні теорії генеративної спрямованості. Тут також визначаються етапи дослідження та їхнє методологічне забезпечення. У *третьому розділі*, присвяченому особливостям рейзингової конструкції із суб'єктом у середньоанглійській мові (XII – XV ст.), характеризується мовна ситуація, яка спричинила розпад морфологічної системи англійської мови та пов'язану з ним стабілізацію порядку слів. Розпад морфологічної системи кардинально вплинув на перебудову інфінітиву (ця частина роботи заслуговує на особливе схвалення завдяки її ретельному виконанню). Закріплення порядку слів призвело до появи поряд із безособовою структурою нової структури – рейзингової конструкції із суб'єктом, де евіденційна частина складеного присудка комплементована інфінітивом. Перелік евіденційних конститuentів конструкції, в якому домінують дієслова *seem, presume, need* та прикметники *bound, about, likely* поширюється за рахунок запозичень з інших мов. Рейзингова конструкція із суб'єктом набуває стабільності форми, яка, однак, допускає деякі структурні модифікації. Тема-рематичне членування, що потребує фокалізації та тематизації наданої в реченні інформації, зумовлює його переформатування за певними правилами. Евіденційні конституенти рейзингової конструкції із суб'єктом, відповідно до їхньої семантики, розподіляються на такі, що позначають високу, середню та невисоку ймовірність. У *четвертому розділі*, де аналізуються структурні та функціональні особливості рейзингової конструкції із суб'єктом у ранньонovoанглійській мові (XVI – XVII ст.), особливості мовної ситуації розглядаються як передумова для остаточного становлення рейзингової конструкції із суб'єктом, створюваної парадигмою рейзингових дієслів (активних і пасивних) та прикметників, число яких зростає. Водночас, зменшується структурна варіативність конструкції та набувають стабільності напрями її тема-рематичних модифікацій. Зміна форми речення призводить до змін в аргументній рамці дієслова, що спричиняє зміни в його семантиці: дія переноситься з об'єкта спостереження на спостерігача.

Основні результати дослідження: пояснення причин появи складеного дієслівного присудка з евіденційним компонентом в термінах генеративної Х-штрих теорії, виявлення діяхронічно зумовлених закономірностей структурного

і функціонального варіювання синтаксичних структур із цим присудком, реконструкція генези евіденційних компонентів та розбудова їхньої парадигми з урахуванням промінантності її членів, – можна вважати достовірними, зважаючи на репрезентативний корпус аналізований даних (6800 одиниць, отриманих із пам'яток англійської писемності та художніх творів XII – XVII століть), а також на адекватне застосування положень генеративної теорії до аналізу цих даних.

Зазначені результати дослідження є новими, теоретично і практично значущими для англістики та типологічних студій. Їхня теоретична значимість зумовлена поясненням закономірностей становлення синтаксичної форми, яка є специфічною для англійської мови та яка демонструє генетичний зв'язок з іншими синтаксичними формами англійської й інших мов. Результати дослідження мають потенційний вихід у такі важливі теми, обговорювані сучасною лінгвістикою, як "ґрунтування подієвої схеми речення" (спосіб бачення спостерігачем описаної в реченні події), "антропоцентрична орієнтація" як принцип індексальності (у лінгвальних формах першою згадується людина) та "середній стан" / middle voice (безособові конструкції, типові, зокрема, для української мови, на кшталт в дисертації досліджено, проаналізовано, надано...). Практична цінність отриманих результатів вбачається у можливості поширення запропонованої в дисертації теоретичної схеми аналізу на дослідження інших структур вторинної предикації – інфінітивних та дієприкметникових / дієприслівникових комплексів, наявність яких також визначає специфіку англомовного синтаксису.

Робота Анни Павлівни Очковської є для мене надзвичайно цікавою, тому що вона закликає до дискусії, суть якої відбиває різні підходи до інтерпретації мовних явищ, демонстровані генеративізмом і когнітивізмом (який є дослідницькою парадигмою опонента). У дискусії з дисертантом – представником генеративної школи – сформулюю дещо інше бачення аналізованого феномену, суголосне з роботами Рональда Ленекера (не Лангакра!). Згідно з положеннями його когнітивної граматики, синтагматика

речення репрезентує траектор і орієнтир – первинний і вторинний фокуси уваги. Траектор стоїть на першому місці і є підметом, орієнтир займає позицію після нього і є присудком. Траектором можуть ставати різні актанти пропозиції (наприклад, *Робітники будують палац – Палац будується робітниками*). За Ленекером, підметом може ставати навіть місце: *My cat is crawling with fleas; Under the table is dirty*, включаючи абстрактний "сеттінг": *It (the micce) is raining*.

Продовжуючи зазначену думку, скажу, що підметом може бути і подія, представлена на поняттєвому рівні пропозицією, а на вербальному – предикацією. У цьому випадку на поняттєвому рівні маємо утворення на кшталт:

(He comes home) is expected.

(He is ill) seems /to me/.

(His attitude has changed) appears /to me/.

Пор. укр. (Він є хворий) здається = здає СЕБЕ /мені/,

рос. (Он [есть] болен) кажется = кажет СЕБЯ /мне/.

Тим самим у ролі підмета ми маємо подієву клаузу, суб'єкт (агенс) якої є одночасно і суб'єктом (агенсом) евіденційної дії, представленої присудком: суб'єкт щось робить / є таким і при цьому САМ себе "каже" (показує) спостерігачеві. Тобто, розбіжності між суб'єктами події і її евіденції немає, принаймні на початковій стадії формування синтаксичної форми.

Зазначена поняттєва структура може бути вербалізована "як є", іконічно. Проте в англійській мові вона об'єктивується двома іншими шляхами:

(а) рейзингом основного, евіденційного предиката (присудка), а не суб'єкта; рейзинг основного предиката супроводжується інфінітивізацією вторинного предиката у комплексному подієвому підметі:

He SEEMS to be ill.

Про це, по суті, говорить і дисертант, згадуючи на с. 44 інкорпорування іншої пропозиції в інфінітивну структуру і посиляючись при цьому на положення Ю.С. Степанова про імбрикацію, формальне накладання, яке призводить до появи спільного біфункціонального компонента структури (с. 41);

(б) безособовою конструкцією:

IT (he is ill) seems to me > It seems to me THAT (he is ill).

Пор. рос. [ЭТО] (он болен) мне кажется СЯ > Мне кажется-СЯ, ЧТО (он болен).

У цьому випадку в англійській мові ми маємо "розщеплення" подвоєного суб'єкта: дейктик залишається знаком суб'єкта (агенса), а кореферентний специфікатор дейктика стає об'єктом (пацієнсом) дії – тим, що "показує" агенс. В англійській мові розщеплення дейктичного комплексу відстежується також і в локативних позначеннях, присутніх у структурі *There + to be*:

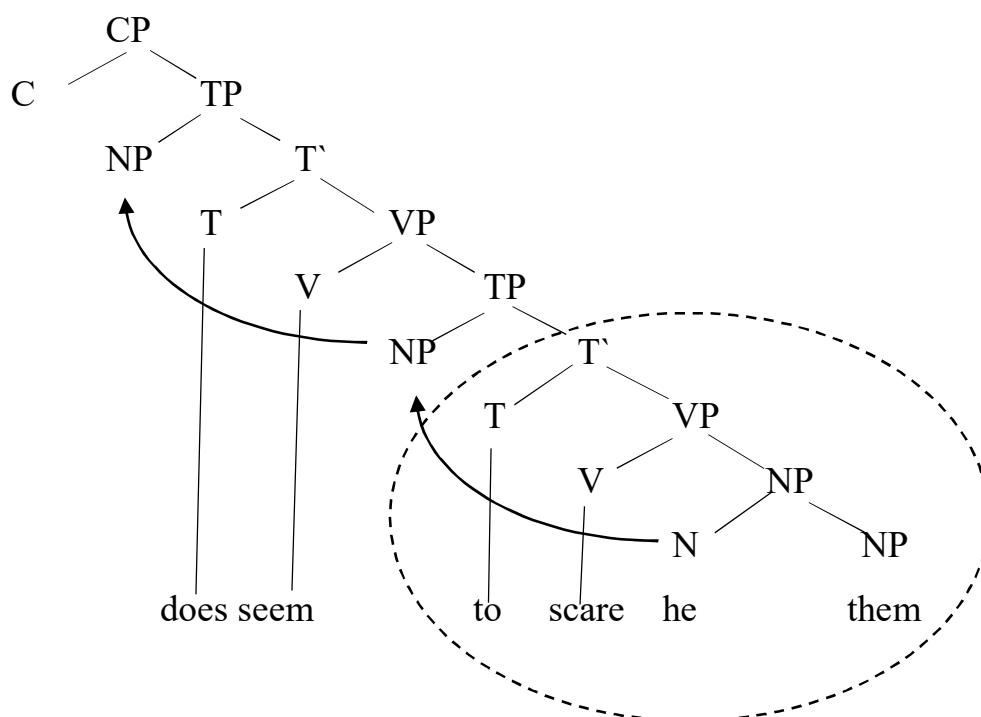
THERE (on the table) is a book > THERE (place) is a book on the table (space).

На пізніших стадіях формування рейзингової конструкції семантика рейзингових дієслів і прикметників, дійсно, може тяжіти до зміни суб'єкта. При цьому зміна семантики може бути каузована саме зміною синтаксису, а не навпаки, як то стверджує дисертант на сс. 170, 183.

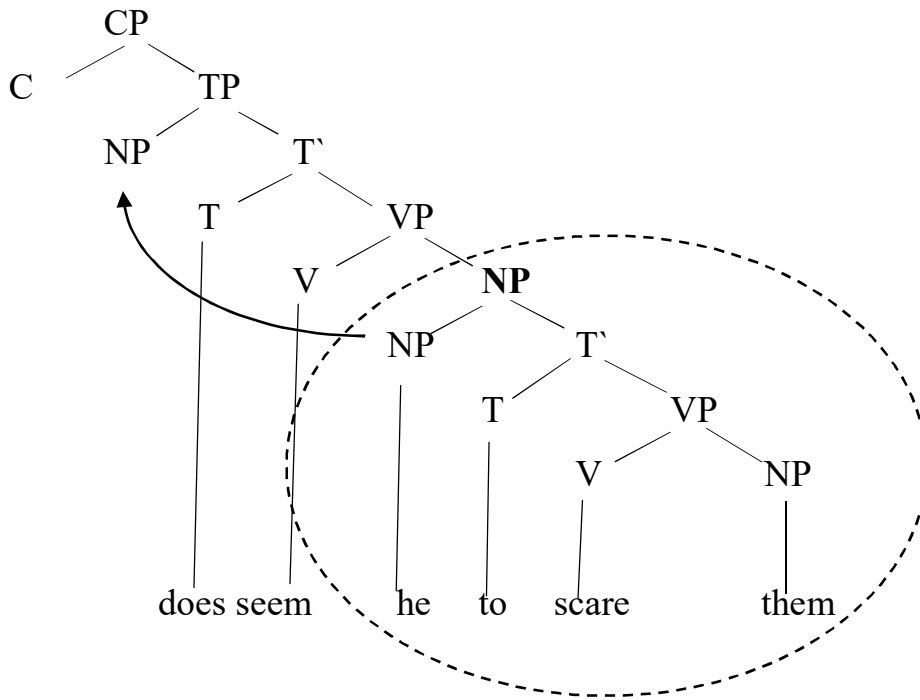
Хотілося б почути думку Анни Павлівни, як спеціаліста, щодо можливості такої інтерпретації суті досліджуваного рейзингового процесу.

Іншою частиною дискусії є **з а п и т а н н я** до дисертанта, спричинені тим, що запитуване залишилося для мене не зовсім зрозумілим.

- 1) Яке відношення до цієї роботи має явище ергативності (с. 111)? Адже англійська мова не є ергативною.
- 2) Чому таке дерево (34') – с. 58:

Чому не таке?:

Схоже дерево з одним пересувом надано на с. 52.

Аналогічні запитання – до дерев (47'), (139'), (140'), (190'), (191') та ін.

Чому в одних деревах позиція підмета позначена як NP (с. 58), а в інших – як Spes (с. 60). При цьому лише на с. 94 зазначено, що специфікатор – це початкове слово, прикладом якого можуть бути елементи, які визначають вершину; специфікатор має завжди передувати тій групі, з якою він знаходиться в "сестринських відношеннях"

- 3) Пояснити суть "явища деаузативації" (с. 212 і вище). Термін має відношення до відмінка АКУЗАТИВ (знахідний відмінок) чи до поняття КАУЗАТИВ (причина)? Якщо, як сказано, йдеться про поєднання агенса і причини, то, можливо, це "явище деаузативації"?
- 4) Пояснити твердження: "комплементом іменника є його актант (якщо він наявний)" (с. 94). Хіба іменник не є автосемантичним?

Критична частина відгуку містить деякі зауваження щодо змісту та технічного оформлення тесту роботи.

Змістові зауваження схарактеризую як "суперечливо", "неточно" "недоцільно" і "бажано".

СУПЕРЕЧЛИВО:

- ✓ На с. 37 згадуються "глибинні пропозиційні структури", які в цьому випадку є поняттєвими. С. 90 – "глибинна структура відповідає за формування змісту речення, визначаючи його семантичну інтерпретацію. Завдяки граматичним трансформаціям глибинна структура співвідноситься з поверхневою. Водночас, на с. 97 говориться, що, за Хомським, глибинна структура утворюється за правилами фразових структур (*phrase-structure rules*). Але тоді це формальне синтаксичне "дерево", яке не має (поки що) відношення до семантики. У початковій теорії Хомського "глибиною", дійсно, вважалася поняттєва структура. Але згодом термін *deep structure* був трансформований у *D-structure* і став позначати саме синтаксичне дерево (структуру форми речення до його озвучування).
- ✓ На с. 111 сказано, що "поза межами контексту кожне дієслово може бути перехідним або неперехідним" (?). Проте твердження, надані на с. 112 і 130, суперечать сказаному.

НЕТОЧНО:

- ✓ Пояснення аббревіатур у роботі інколи дещо запізнюється. Так, аббревіатура V2, яка починає застосовуватися на с. 108, пояснюється тільки на с. 139. Аббревіатура DP, яка з'являється на с. 116, вводиться тільки на с. 159. При цьому виявляється, що це проекція давального відмінка, хоча в генеративній граматиці, зокрема в Мінімалістській програмі, маркер DP позначає й інше поняття – *Determiner Phrase*.
- ✓ На с. 144 сказано, що з позицій актуального членування, "семантичний суб'єкт складає тему висловлення". Якщо мова йде про суб'єкт пропозиції, то це не так. При вербалізації пропозиції існує рівень семантичного фокусування (траектор – орієнтир) і комунітативного фокусування (рема – тема). При цьому траектор – орієнтир та рема – тема є різні речі. Логічний суб'єкт пропозиції може бути і траектором, і орієнтиром, і темою, і ремою.
- ✓ Термін "іронічна ймовірність", ілюстрований прикладами на кшталт *I am a soldier unapt to weep* (с. 203-204) є невдалим. Іронія – це контрфактивність, за

якою кажуть одне, а мають на увазі інше. А тут, радше, маємо "заперечення ймовірності".

НЕДОЦІЛЬНО:

- ✓ Маю сумнів щодо доцільності зазначення у вступі серед методологічного апарату "індуктивного та дедуктивного методів" (с. 22). Це зайвий трюїзм. Без цих методів немає наукового дослідження як такого. У другому, методологічному розділі до цих "методів" додається також незрозумілий "метод лінгвістичного опису" (с. 105). У дисертації застосовано поняття і методики генеративної теорії, які є численними і більш ніж достатніми. Слід було у вступі зупинитися докладніше саме на них. Метод кількісного аналізу застосовується взагалі-то не для "встановлення числових співвідношень отриманих результатів" (с. 22), а для з'ясування певних закономірностей фактів, виявлених в результаті дослідження.
- ✓ У підрозділі 2.2, присвяченому етапам розгляду рейзингової конструкції із суб'єктом, йде мова про перший етап (с. 103), який уже здійснився раніше, в першому розділі, і згадка про який у другому розділі виглядає дещо дивно.
- ✓ У положеннях, які виносяться на захист, не слід наводити кількісні дані (відсотки) (с. 24).

БАЖАНО:

- ✓ Після опису класифікації дієслів за їхньою потенційною здатністю до комплементації було б бажано зробити також посилання на роботу Г.Г. Почепцова (ст.) "Синтагматика англійського слова" (1976).
- ✓ У підрозділі 1.5, присвяченому модальності та її типам (с. 69) слід було згадати і деонтичну модальність, протиставлену епістемічній модальності.
- ✓ До переліку етапів розвитку хомськіанської теорії (с. 91) слід було включити і "Перероблену розширену стандартну теорію" (*Revised Extended Standard Theory*). Варто також було б зазначити, що "теорія обмежень" має назву *Optimality theory*.

Зауваження до технічного оформлення тексту роботи стосуються репрезентації моделей, посилань та макету тексту.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОДЕЛЕЙ. Формальна лінійна репрезентація "основних" і "альтернативних" моделей рейзингових структур (наприклад, $S_i V_{Inf} O_i$; $S_i Adv Aux Adj_{Inf} O_i$) не є, на мій погляд, вдалою з двох причин. По-перше до таких лінійних моделей слід обов'язково вводити скобки, щоб показати фразове членування, на кшталт $(S_i (V_{Inf} O_i))$. По друге, хоча у конвенційних позначеннях порядку слів у реченні (SVO, SOV тощо) фігурує замість члена речення (присудка) знак частини мови (V), значення "присудок" залишається, і присудок речення може бути різним. Тому не слід додатково вводити до моделі замість знаків членів речення позначки частин мови. Останні можуть супроводжувати знак члена речення, на зразок:

$$(S (V (V_{Inf} O_i))); (S (MD (V_{be+Adj} (V_{inf} O_i)))).$$

ПОСИЛАННЯ. Згадка про "конструктори ментальних просторів" (mental space builders) на с. 76 не супроводжується посиланням на Жиля Фоконьє, автора теорії ментальних просторів, якому й належить цей термін.

МАКЕТ ТЕКСТУ. Розділам бракує преамбул, а деякі підрозділи (1.2, 1.3, 1.5, 2.1) починають членуватися після 4-5 сторінок тексту. Між розділами й підрозділами бажано мати зв'язувальне речення. У тексті роботи є сторінки, які містять декілька списків поспіль (наприклад, сс. 162-163, 110 та ін.). Висновки до другого розділу могли б бути дещо більшими.

Полемічна і критична частини відгуку не заперечують цінність здійсненого дослідження. Полеміка дозволяє авторові дисертації дотримуватися своєї точки зору, суголосної з традицією генеративних студій. Критичні ж положення не стосуються суті і висновків роботи, яка в цілому є сучасним, фундаментальним, ретельно і грамотно виконаним діахронічним дослідженням синтаксичного явища, ідіоматичного для англійської мови і показового для з'ясування зв'язку між концептуальними (поняттєвими) і синтаксичними структурами.

Зміст автореферату та публікацій за темою роботи достатньою мірою висвітлює основні положення всіх її розділів.

У підсумку, дисертація Очковської Анни Павлівни "Становлення рейзингової конструкції з суб'єктом в англійській мові XII – VII ст.: структурний

і функціональний аспекти" відповідає усім вимогам п. 9, 11, 12 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 656 та від 30.12.2015 р. № 1159). Автор дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

С. А. ЖАБОТИНСЬКА

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

8 травня 2018 року

Підпис проф. С.А. Жаботинської підтверджую.

Проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

проф. С. В. КОРНОВЕНКО